

Annie en Bets Frank

Twee onwaarschijnlijk heldinnen

'Hoor je wel m'n kleppers gaan,
'k heb het toch geleerd'

BARTH
HOOGSTRATEN*

Zo zong met frisse stem het kinderkoor van de AVRO onder leiding van Jacob Hamel in de jaren voor de oorlog. Misschien ook wel nadien, maar dat heb ik niet meer meegemaakt. Ik heb me wel eens afgevraagd hoeveel luisteraars wisten dat dit algemeen bekende liedje werd gecomponeerd door Annie Frank en dat de tekst ervan geschreven werd door haar zuster Riek. En wie wist dat Annie blind was? En dat haar twee zusters, Bets en Riek, dat ook waren?

De drie zusters werden geboren in de jaren 1886-1890 in de Amsterdamse volksbuurt Kattenburg. Vader Frank voer aanvankelijk op de grote vaart bij de KNSM en werkte, eenmaal getrouwd, als ladingmeester aan de vaste wal. Zijn Noorse vrouw bracht acht kinderen ter wereld, waaronder drie meisjes die allen blind waren. Gelukkig bleken ze zeer muzikaal te zijn en ontsprongen zij het mandenvlechten, een bezigheid die de toenmalige maatschappij nuttig achtte voor niet-zien-de mensen. Ze groeiden op in een blindeninstituut in Bennekom waar ze niet alleen muziekonderricht kregen, maar ook vijf talen leerden, onder andere Italiaans. Wie de kosten van deze opleiding betaalde is nooit bekend geworden.

Als er bezoek op het instituut kwam moesten Riek, die een prachtige stem had en later onder Mengelberg in het Concertgebouw 21 keer de Vierde van Mahler zong, en Annie, die al op haar vijfde jaar klassieke pianowerken uit haar hoofd speelde, optreden. Zo trad Annie op voor koningin-moeder Emma, en een jaar later voor koningin Wilhelmina. De koningin was achttien jaar oud, Annie acht. Zij speelde een nocturne van Chopin. Jaren later werd zij op de thee uitgenodigd in de paleizen in Amsterdam en Den Haag. Zij zong liedjes voor prinses Juliana en Wilhelmina schonk haar een vleugel voor verdere studie.

Van het instituut in Bennekom verhuisden de zusters naar het Amsterdamse Blindenhuis aan de Vossiusstraat, waar ze het niet gemakkelijk hadden. Ze kregen er weinig eten en Riek ging menige nacht op rooftocht naar de keuken. Ook was er weinig te drinken. Ze wilden geen 'ongelukken', vertelde Bets later. En tweemaal per dag werden we gelucht in de achtertuin, voegde Annie eraan toe, de jongens aan een kant en wij aan de andere kant.

In 1908 behaalde Annie als eerste blinde in Nederland de lagere en middelbare piano-acte. Daarna studeerde zij een jaar lang aan de Hochschule in Berlijn. Toen

De gezusters Frank in 1909.
(foto collectie auteur)

zij terugkeerde hebben deze ondernemende dames, amper twintig jaar oud, een muziekschool opgericht. Aan de muur van het huis, Anna Vondelstraat 1, hing het bordje: 'Particuliere Muziekschool'. Zo vormden zij vrouwen-, meisjes- en kinderkoren en gaven pianolessen. Het jaarlijkse lesgeld bedroeg tien gulden.

Op de tandem

Toen Riek in 1922 trouwde, verhuisden Bets en Annie naar Hilversum, waar zij een tweede muziekschool oprichtten aan de Rembrandtlaan 35, tegenover de MULO-school. Annie werd pianolerares aan het nieuwe Blindeninstituut in Bussum en werd daar dagelijks op een tandem heengereden. En daardoor heb ik de dames leren kennen. Na mijn eindexamen in 1942 aan de gemeentelijke HBS ging ik medicijnen studeren in Utrecht. De gemeente Hilversum gaf mij een studiebeurs en ik verdiende zeven gulden per week bij door vier maal per week als 'chauffeur' voor Annie

op te treden. Ik ging dan van de Egelantierstraat naar haar huis, waar we de tandem pakten en op weg naar Bussum gingen. Terug naar de Rembrandtlaan en dan op mijn eigen fiets naar het Laapersveldstation racen om de trein naar Utrecht te halen. Waren de colleges voorbij, dan was het rennen naar station Utrecht, op de fiets naar de Rembrandtlaan en dan naar het Blindeninstituut. Ik deed dan heel zachtjes de deur van het muziekzaaltje open en luisterde naar het pianospel van Annie. Gewoonlijk hoefde ik niet lang te wachten voor zij zichzelf onderbrak, haar hoofd optilde en zei: 'Ben je daar?'

Veel hebben wij genoten van die tochtjes. Annie was geweldig nieuwsgierig en wilde alles weten. 'Wat voor soort vrachtwagen was dat?', als een truck voorbij ging; 'Is dat een vliegtuig van ons?' De dames nodigden mij 's zondags op de thee uit. Zij vertelden van hun jeugd en ik vertelde hoe ik eens, samen met mijn broer Jaap, twee officieren van de Waffen-SS een bad gaf. Wij gaven zeïlessen in het bad 'de Boomhoek', dat aan onze grootouders behoorde. Op een zondagmiddag kwamen die twee knapen in vol uniform de steiger op en commandeerden ons hun les te geven. 'Moet je eerst je laarzen uittrekken,' zei ik, maar dat verdomden ze en stampten aan boord. Natuurlijk beschadigde het mahoniehouten dek en we werden goed nijdig. We besloten ze snel de eerste les te geven. 'Ga op je knieën liggen en hou de boot naast ons af,' zei ik tegen de oudere offi-

cier. Hij lachen en op zijn knieën. Op de steiger kwamen de mensen al kijken om te genieten van wat iedere zeiler wist wat komen ging. De twee boten dreven uit elkaar en de mof strekte verder en verder uit. Hij snauwde zijn vriend toe om te helpen, maar dat maakte het nog erger. Beiden vielen in het water, het publiek gierde en wij er vandoor. Bets en Annie moesten weten hoe dat mogelijk was en dus demonstreerde ik het met twee stoelen. De dames op hun knieën, de stoelen vasthoudend, en ik die langzaam wegtrekken tot ook zij plat lagen. Ze vonden het schitterend.

Een andere zondag vertelde ik hoe men geld achterover kon drukken. Ik hielp bij de kermis op het Sportpark en haalde op een snel draaiende schijf het geld op. Bij moffen hield je dan een kwartje meer achter met de duim op de handpalm. Direct wilden de zusters dat grapje ook leren.

Onderduiken

Toen wij als studenten in 1943 de 'loyaliteitsverklaring' moesten tekenen, vroeg Bets direct: En, heb je getekend? op een toon van 'je bent niet langer welkom' als ik het gedaan had. En toen ik moest onderduiken, moest ik dat van de dames maar bij hen doen. We gaan je leren blind te zijn, zei Annie. Ja, wij zijn goede leraren, lachte Bets. En zo kwam ik bij hen in huis. Leerde braille schrijven en met mijn vingers lezen, en liep geblinddoekt rond tot ik door het huis kon lopen zonder mij te stoten. Via een directeur van het Blindeninstituut kreeg ik een nieuw persoonsbewijs, nog gemaakt door Gerrit van der Veen, die later gefusilleerd zou worden. Ik koos als roodharige, onbesneden jongeman een joodse naam: Ernst Stern. Ik maakte op karton een grote kaart van Europa en gaf er met knopspelden de grenzen en het front op aan. Vooral Bets stond vaak lang voor die kaart en voelde heel voorzichtig hoe het front aan het veranderen was. Als er eens een

NR. A 35 / № 625825		HANDTEEKENING VAN GERECHTIGDE	
Gez. n. a.	Stern	<i>E. Stern</i>	
Voor. b.	Ernst Eduard		
Geboren op	15 Januari 1927		
gem.	Wageningen		
land			
Nation.	NEDERLANDER		
Beland met			
Europ.	<i>Scholier</i>		
Uitgereikt op:	16 JAN. 1942		
in Gemeente:	AMSTERDAM		
De Aangewezen Ambt.	<i>Van Veen</i>		
	2 <i>490</i>	5	

Het door Gerrit van der Veen vervalste persoonsbewijs van Barth Hoogstraten, op naam van Ernst Eduard Stern. (collectie auteur)

speld viel, liet ik haar die zelf vinden, wat haar bijna altijd lukte. Met Annie heb ik in die tijd een reis naar Geleen gemaakt om een begrafenis bij te wonen. In Utrecht moesten wij twee uur wachten en terwijl wij met twee witte stokken op het perron liepen, vroeg een dame of zij kon helpen. *Kunt U ons naar het restaurant brengen?* vroeg Annie. *Natuurlijk.* Zij nam Annie bij de arm en zei tegen mij: *Hou uw moeder goed vast, jongeman.* In het restaurant, dat tamelijk leeg was, bracht zij ons naar een tafel bij de muur. *Jullie zitten hier uit de weg. Hou nu goed de klok in de gaten zodat je de trein niet mist.* Ze liep weg, maar stond halverwege het restaurant stil en kwam terug. *Dom van mij. U kan de klok natuurlijk niet zien. Ik zal de ober vertellen om U te waarschuwen.* Dat deed ze en verliet daarna het restaurant. Voor de deur wuifde ze nog even naar ons, maar haar hand bleef in de lucht hangen. De goede ziel was het weer vergeten. En Annie natuurlijk lachen toen ik het haar vertelde. Kort daarop kwamen twee geüniformeerde moffen en een Gestapo-man binnen en begonnen papieren te controleren. Annie en ik waren inmiddels druk aan het schaken met behulp van een speciaal voor blinden gemaakt bord en stukken. *Ausweis!* snauwde een soldaat, maar ik keek hem aan, d.w.z. ik staaarde naar zijn rechter oor. De andere mof kreeg in de gaten dat er iets fout was. *Heinz, komm doch mal. Sie sind blind,* zei hij. Heinz keek naar Annie die rustig met haar handen het bord bestudeerde, keek nog eens goed naar mij die nog naast zijn gezicht keek, en klikte zijn hakken. *Entschuldigung bitte,* en de heren vertrokken. De rest van de reis verliep zonder verdere avonturen en thuis moest Bets alles horen. *Ze zijn zo stom* was haar commentaar.

Mevrouw Sterk

En toen ging op een regenachtige avond, in de zomer van 1943, de deurbel. Wij zaten stil in de hoop dat degene die belde weg zou gaan, maar de bel ging weer – lang. Annie ging naar de deur terwijl Bets en ik met die grote, dikke brailleboeken op onze schoot gingen lezen. Annie kwam terug met een druijpnatte dame die zij voorstelde als mevrouw Sterk (een onderduiknaam). De vrouw was kennelijk doodmoe, zo zielig en nu verward bij die drie blinde mensen. *U kunt op zolder slapen,* zei Annie en met mevrouw Sterk, die een klein koffertje bij zich had, ging zij naar boven. *Wat is er aan de hand?* vroeg Bets. Ik had de dame herkend, mede doordat haar zoon Frans bij onze burens zat ondergedoken. Dat ontdekte ik bij toeval toen ik daar eens paardenvlees ging brengen. Die nacht hielden we een vergadering. Ik legde uit dat het nu voor de zusters dubbel gevaarlijk zou worden omdat mevrouw Sterk joods was. Het was de bedoeling dat zij maar een paar dagen zou blijven tot een ander onderdak gevonden was, maar wij besloten dat zij veiliger bij ons was. De tranen biggelden over haar wangen toen Bets haar de volgende morgen ons besluit vertelde. En dus waren wij nu met ons vieren, een vreemde oorlogsfamilie. Ik maakte een echte schuilplaats onder de vloer in de hal en wij maar oefenen in het holst van de nacht. Als er een overval kwam, moest Bets uit het raam hangen en om tijd vragen omdat wij blind waren. Annie zou dan de dikke mat in de hal wegtrekken en het gat openen, dat wij het ‘holle-

tje' gedoopt hadden, terwijl ik naar de zolder zou rennen om mevrouw Sterk wakker te maken. Zij was een vaste slaper en had een klap in het gezicht nodig om klaarwakker te worden. Met haar beddengoed twee trappen af naar beneden en in het holletje. Deksel erover, de mat terug, ik naar bed en Annie de deur open doen. De eerste oefening duurde veel te lang. We maakten veel lawaai en lachten zelfs. Maar uiteindelijk brachten we het record op een minuut.

Het pand Rembrandtlaan 35 en omgeving. (schets van de auteur)

De auteur met Annie op haar honderdste verjaardag. (collectie auteur)

Twee maanden later kwam de mysterieuze man die mevrouw Sterk gebracht had terug. Hij vroeg naar haar en het bloed verdween uit haar gezicht. Ze gingen naar boven en kort daarop hoorden wij een gil, gevolgd door huilen. De man kwam beneden en vertelde dat meneer Sterk tijdens een razzia was opgepakt. Toen hij weg was, gingen we naar de zolder. Nooit zijn twee vrouwen liever geweest voor een ander. De tastende handen zochten een gezicht, de aarzelende omhelzing, de zachte stemmen, een bijzonder teder ogenblik. Toen ik haar later die nacht hoorde huilen, ben ik naar boven gegaan. Zij klemde zich aan mij vast en huilde, schokte tot er geen verdriet meer over was. Met haar armen om mij heen viel zij uiteindelijk in slaap. Bij daglicht ben ik zachtjes uit haar bed geklommen. Mevrouw Sterk leefde vanaf die dag voor haar kinderen. ‘We gaan dit overleven en we gaan weer een eigen familie vormen,’ zei ze. Onze oefeningen gingen eens per veertien dagen door. Op een nacht, eind 1943, maakte Annie mij wakker omdat zij iets gehoord had. Ik keek naar buiten en zag honderden Duitsers om de hoek van de Nassaulaan komen, die voor ons huis langsgingen en langs de MULO-school op de Vermeerlaan liepen. Op hun sokken, met de laarzen over hun schouders. We hebben direct mevrouw Sterk in het holletje gestopt. Pas dagen later hoorden wij van de grote razzia in de Bomenbuurt. Toen kwam de dag dat de beruchte NSB-er Van Drie langzaam op zijn fiets ons huis voorbij ging. En twee weken later nog eens. We hebben weer vergaderd en mevrouw Sterk besloot te blijven. ‘Dit is mijn vierde huis en jullie zijn zo goed voor mij. Ik blijf, komt wat komt. Ik kan niet nog eens weggaan.’ Het kwam. Op 5 mei 1944, twaalf uur ’s middags. Een truck raasde om de hoek van de Nassaulaan en remde voor ons huis. Moffen sprongen uit de achterkant en renden naar ons huis. We waren verraden en er was natuurlijk geen tijd voor mevrouw

Sterk om in het hulletje te komen. Ook mijn vermomming als blinde had geen nut meer. Ik schreeuwde een waarschuwing en vloog de achterdeur uit. Over de schutting en door de tuinen van de Nassaulaan ben ik weggekomen. Vandaar kwam ik echt ondergronds, namelijk in de mijn Maurits bij Geleen. Toen naar Engeland, officiersopleiding, 7-December Divisie, drie jaar op Java en in 1949 opnieuw naar de medische faculteit.

Ze vonden mevrouw Sterk onder haar bed. 'U heeft illegaal een jodin en een student onderdak verleend,' beschuldigde de officier. 'Hoe wist ik nu dat zij een jodin was,' antwoordde Annie. 'Dat konden wij toch niet zien?' 'Zij was onze huishoudster', voegde Bets toe, 'en die student was onze neef. Mocht die dan niet hier zijn?' vroeg zij heel onschuldig. Mevrouw Sterk, haar zoon en haar dochter hebben de oorlog overleefd en zijn daarna naar Israël vertrokken.

Annie trouwde in 1945. De muziekschool aan de Rembrandtlaan werd in 1955 opgeheven, maar Annie bleef tot ze ver in de negentig was les geven in een zaaltje boven de bibliotheek aan de Neuweg. Bets was inmiddels al in 1969 overleden. Ik heb Annie het laatst gezien op haar honderdste verjaardag. Ze overleed op 10 juni 1992, 102 jaar oud.

Niemand heeft ooit geweten hoe heldhaftig de twee zusters waren. Zelf hebben zij het nooit iemand verteld. Van mij zeiden ze dat ik in die tijd hun ogen was: 'Je maakt dat we ons voelen alsof we in de werkelijke wereld leven.'

Noot

* Barth Hoogstraten werd in 1924 in Loosdrecht geboren, maar woonde gedurende een groot deel van zijn jeugd in de Hilversumse Marconistraat. In 1949 pakte hij zijn studie medicijnen weer op, dit keer in Amsterdam. In 1952 trouwde hij Nienke Adama, een klasgenote van de HBS. Eind 1955 emigreerde hij naar de Verenigde Staten, waar hij zich specialiseerde in kankeronderzoek. Dit mondde uit in een professoraat. Vervolgens werd hij in 1970 als eerste benoemd tot *Professor of Clinical Oncology*, een leerstoel van de American Cancer Society. Hij heeft door de jaren heen nogal wat gereisd en gaf o.a. lezingen op de universiteiten van Amsterdam, Leiden, Groningen en Rotterdam. Eind jaren '70 deed hij onderzoek naar borstkanker in Egypte en bij de Bedoeïnen in Kuwait. In Engeland werd hij verkozen tot *Fellow of the Royal Society of Medicine*, hetgeen een eer is. Hij heeft diverse boeken en artikelen gepubliceerd en ging in 1992 met emeritaat. Hij woont sindsdien met zijn vrouw op Daufuskie, een klein eilandje voor de kust van South Carolina in – zo schreef hij – 'schitterende natuur, heerlijk weer en we hebben hier geen auto's en geen winkels.' Barth Hoogstraten is bestuurslid van de *Daufuskie Historical Society* die op 1 januari 2001 werd opgericht. Zij hebben net een heel oud houten kerkje gekocht en zullen het restaureren. Het word hun museum en werkplaats. In mei 2001 zal van zijn hand het boek *Eyes of the Blind* verschijnen, waarvan de opbrengst voor kankeronderzoek en onderzoek naar blindheid bestemd is. In dit boek vertelt hij uitgebreid het verhaal van de gezusters Frank. Het is via internet te bestellen op www.xlibris.com.